

УДК 37.015.31 : 78

Полянська Г. М.

МИСТЕЦТВО ЯК ВИХОВНИЙ ЧИННИК ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ

А Йдеться мова про існування різних методологічних підходів до виховання особистості засобами мистецтва. Розглядаються принципи педагогіки Рудольфа Штайнера та система Карла Орфа.

Ключові слова: естетичне виховання, музичні здібності, система Орфа.

Актуальність проблеми. Людина від природи здатна до самовдосконалення. Вона активно творить себе, розвиваючи творчі здібності й прагнучи самодостатності. Ключова установка педагогіки стверджує ідеали гуманного ставлення до людини як найвищої цінності буття і створення всіх умов для її вільного розвитку. У дослідженнях Л. Виготського, Е. Еріксона, Л. Обухова, Н. Шумакова та ін. указується на зв'язок світогляду особистості з культурою суспільства. За сучасних умов така залежність ставить на вістря педагогічних проблем питання естетичного виховання майбутнього члена спільноти.

Аналіз досліджень. Інтуїтивістська естетика А. Бергсона і Б. Кроче, герменевтична теорія Ф. Шлейєрмахера, В. Дільтея, М. Гайдеггера, концепція інтерпретації, що посідає важливе місце в естетиці Р. Інгардена, концепція артизації дійсності М. Дюфренна свідчать про існування різних методологічних підходів до розуміння сутності впливу мистецтва на особистість. Найповніше означені принципи розкриває теорія самоактуалізації А. Маслоу, за якою найвагомішу силу впливу на людину становить творчість. Отже, аналіз наукової літератури пояснює функції мистецької освіти у реалізації творчого потенціалу особистості як основи самоактуалізації та формування соціальних основ майбутнього суспільства.

Ідея естетичного виховання засобами музичного мистецтва як основа цілісного формування особистості людини не є новою. Процес оновлення технологій масового естетичного виховання відбувається постійно і розглядається як необхідна умова досягнення соціально-гуманістичної мети формування людини: розвитку активності, здатності до творчого, оптимістичного, конструктивного ставлення до світу й себе.

Актуальність статті полягає у поширенні результативних методик естетичного виховання молоді. Оновлення технологій виховання дітей засобами мистецтва підвищує ефективність їхнього інтелектуального, морального, фізичного навчання та виховання, забезпечує розвиток творчого ставлення до життя, здатність долати проблемні ситуації. Однак результати ефектив-

ності виховання і навчання не можуть обмежуватися підготовкою до аналізу художньої форми чи засвоєнням суджень про мистецтво. Важливим є збагачення процесу художнього пізнання способами, що стимулювали би вияви особистісних реакцій і створювали необхідні умови для творчого самовираження суб'єктів навчального процесу.

Метою статті є розширення традиційних уявлень про можливість естетичного виховання дітей.

Виклад основного матеріалу. У плані ефективного розвитку творчої особистості провідною традиційно вважають вальдорфську педагогіку. Основою методики, розробленої майже століття тому Рудольфом Штайнером, є виховання і розвиток творчої індивідуальності засобами мистецтва. Перша вальдорфська школа була відкрита 1919 року у м. Штутгарті. Принципами її діяльності були: виховання у дусі свободи: учень вільний у думках, відчуттях і творчості, вчитель вільний у своїх діях (відсутні навчальні плани, програми, єдині методики навчання тощо); цілісність формування особистості: тілесної, душевної і духовної її сторін.

Вальдорфська школа мала специфічні особливості організації навчального процесу. У них відсутня абсолютизація предметних уроків, а серед навчальних дисциплін провідними є історія мистецтва та праця. Заняття художньо-естетичного циклу – музика, живопис, скульптура, архітектура, театр, еуритмія доповнюються заняттями ручною працею.

Випускники вальдорфських шкіл грають на музичних інструментах, володіють іноземними мовами, займаються театром, співом, живописом, танцями, вміють працювати з глиною, металом, деревом, займатися господарськими справами (шити, пекти хліб, обробляти землю тощо).

Обов'язковим у школі є ритмічний початок кожного робочого дня. Упродовж 20 хвилин декламують вірша чи пісню у супроводі сопілки, дзвіночків, приплескувань і притупувань. Це роблять як з метою поліпшення чіткості артикуляції, точності дотримання мелодики вірша, так і з метою пробудження й стимулювання уяви, фантазії. Вважається, що в цей час активізуються

всі органи почуттів. На думку вальдорфських педагогів усе, пов'язане з ритмом, позитивно впливає на здоров'я людини.

Така побудова навчального процесу ґрунтується на ідеї гармонійного розвитку всіх сфер внутрішньої діяльності людини: мислення, почуття і волі.

Один із головних методів вальдорфської педагогіки – образний виклад матеріалу, що вчить дітей образно мислити, співпереживати, співчувати, включає у процес пізнання уявлення, фантазію та почуття дитини. Пізнання світу здійснюється через власний духовний світ, розвиває здатність дивуватися й бачити чудо. Тому у молодших класах у навчанні використовують багато казок, легенд, міфів, у яких перемагають добро й краса.

Наприкінці ХХ ст. у Німеччині нараховувалося біля 180 вальдорфських шкіл, у яких навчалось понад 50 тис. дітей, а всього у світі на той час було 512 таких альтернативних навчальних закладів.

Майже водночас із вальдорфською педагогікою у Німеччині складається вужча, але також дуже ефективна методика музичного виховання. Її автор – Карл Орф – німецький педагог і композитор (1895–1982). Його ім'я шанують у всьому світі, пам'ятаючи реальну й ефективну модель розвитку дитячої творчості.

Професійну діяльність Орф почав капельмейстером і диригентом мюнхенського драматичного театру. У 1924 р. молодий музикант заснував (разом із хореографом Доротеею Гюнтер) у Мюнхені школу гімнастики, музики та танцю, де працював до початку Другої світової війни. Маючи постійний контакт із дітьми, він розробив власну теорію музичної освіти. З 1962 р. Орф стає одним із керівників заснованого ним Інституту музичного виховання в Зальцбурзі і встиг завершити свій задум.

Система Орфа, що ґрунтувалася на феномені дитячої творчості, виникла емпірично і мала на меті не виховання музиканта-професіонала, а вивільнення природних здібностей особистості. Зацікавленість музичним вихованням виникла у композитора під впливом «нового танцю», що був пов'язаний з іменами А. Дункан, М. Вігман, Р. фон Лабана. Їхній винахід – *Ausdruckstanz* – великі групові танцювальні композиції із мінімальним супроводом були одним із зразків для наслідування в «Гюнтершуле». Методика виховання складалася на основі імпровізації, вільного музикування в поєднанні з пластикою, хореографією, елементами театру. У ній знайшли розвиток і ідеї швейцарського педагога Еміля Жак-Далькроза, що мріяв засобами «ритмічної гімнастики» виховати гармонійну особистість. Орф, як і його попередник, також вважав, що «спочатку був ритм», але на відміну від свого колеги, використовував у роботі в першу чергу не фортепіано, а прості стародавні інструменти із Берлінського музею (зібрання Курта Закса) – ксилофони, металофони, цимбали, маракаси, бубни, барабани, різноманітні ручні та ножні дзвіночки, брязкальця, тріскачки; китайські та африканські ударні та інструменти власної конструкції. Основним мелодичним інструментом була блокфлейта (різновид поздовжньої флейти). Музика органічно поєднувалася із рухом: на початку експерименту метою занять було створення танцюючого та співаючого хору, а згодом – й оркестру, що володів умінням вільного ритмічного імпровізування. Моделлями для колективного музикування слугували спеціально створені Орфом та його ученицею Гунільдою Кетман прості награти, народні

німецькі мелодії та легкі п'єси сучасних композиторів – І. Стравінського, Б. Бартока, А. Казелли. Результатом роботи композитора в цій галузі став навчальний посібник, що став видаватися з 1930 р. Мрія композитора – розповсюдження методики в системі загальноосвітніх шкіл – здійснилася лише після Другої світової війни, коли на базі Моцартеума (Зальцбург, Австрія) був створений Інститут Орфа, що готував учителів для початкового загального музично-танцювального виховання у дитячих садках, школах, лікарнях. У 1950–1954 рр. були опубліковані вже п'ять томів його педагогічної праці під назвою «Шульверк. Музика для дітей», пізніше видавалися додаткові зошити і платівки. В основу остаточного варіанту «Шульверка» покладені народні південно-німецькі пісні та танці. Спочатку йдуть найпростіші зразки: приказки, лічилочки, дразнилки, закликання зими і весни, колядки, коліскові тощо, покладені на автентичні мелодії або створені за фольклорними зразками. Від тому до тому пісні ускладнюються, до них додаються духовні тексти, балади, народні обряди, а в останньому томі – німецькі переклади Гете та Софокла.

Музичний матеріал також розташований за принципом ускладнення: від двозвучних мотивів до пентатоніки і семиступеневих звукорядів; від монодії – до бурдонів, різних остинато, гетерофонії, з широким застосуванням змінних розмірів і паралельного руху тризвуками, секунд-, секст- і септакордами. Пісні розігруються в особах, з танцями та грою на простих інструментах. Передбачалась обов'язкова імпровізація – індивідуальна та колективна. Курс закінчувався виконанням спектаклю, зазвичай традиційною Різдвяною містерією.

Так засобами мистецтва з дитинства виховувались любов до рідної землі і свого народу. Але методика мала і побічні наслідки. Нагадаємо, що «Гюнтершуле» була створена 1924 р. Її вихованцями, народженими після Першої світової війни були діти з дуже різними інтелектуальними і психічними даними, інколи навіть «ті, яким важко дається навчання». По закінченні курсу вихованці Орфа не тільки наздоганяли у розвитку своїх однолітків із загальноосвітніх закладів, а проявляли значно вищі інтелектуальні здібності.

За майже століття існування орфівська педагогіка перетворилася на справжню світову імперію із Інститутом у Зальцбурзі, навчально-методичними виданнями, семінарами й конференціями більш, ніж у 40 країнах світу. Найширше концепція Орфа представлена у Німеччині, Англії, США, Швеції, Данії, Фінляндії, Португалії, Японії, Іспанії, Кореї, Австралії, Італії, Канаді, Китаї тощо. Інститут Карла Орфа (Orff Institute) був заснований у 1962 р. спеціально для навчання принципам творчої музичної педагогіки. Тривалий час у ньому працював і сам музикант. Після смерті композитора було створено Фонд Карла Орфа, який очолила його дружина Лізелотта Орф. Фонд підтримує Інститут в Зальцбурзі й надає різноманітну допомогу педагогам із усього світу.

Порівнювати методику Орфа із вальдорфською педагогікою, напевно, недоречно. Якщо друга є зразком синтетичного навчального процесу, то перша тяжіє до форм позакласного навчання та виховання у формах гуртків, секцій, свят, розваг, навчальних занять. Їх можна комбінувати за типом (групові, підгрупові, індивідуальні, індивідуально-групові) та за видом (інтегровані, бінарні, комплексні, міні-заняття тощо).

Мотивація вибору цієї методики полягає у формуванні активної творчої діяльності дітей, вихованні навичок імпровізування та самовираження, розвитку уяви й фантазії. Її особливість полягає у глибокому у органічному взаємозв'язку музики, руху і мови. Такий синкретизм характерний для будь-якої народної музики і сприяє ще й вихованню патріотичних почуттів.

Методологічну основу складають методи активізації музичних здібностей (імпровізація, музикування, моделювання). Основним методом музичного виховання в посібнику «Шульверк» є колективна музична імпровізація. Методами її моделювання є елементи музичної мови: темп, розмір і темп, звуковисотні відношення, динаміка, фактура, музична форма.

Система максимально наближена до можливостей і інтересів звичайної дитини. Її назва – «Елементарне музикування» означає «просте», «доступне кожному» (але не примітивне). Основою «Шульверка» став південно-німецький, баварський фольклор, а загалом «Шульверк» – це антологія музики для дітей. Вона зібрана і відібрана Орфом для співу і танців з акомпанементом ансамблю орфських інструментів. Кожна невелика п'єса з «Шульверка» є простою партитурою, основою на інтерпретації фольклорного матеріалу, доступною для виконання навіть дітям. Основним призначенням «Шульверка» є залучення всіх дітей до музики, незалежно від їхніх здібностей, розкріпачення індивідуально-творчих сил, розвиток природної музичності.

Принципи педагогічної концепції Орфа інші, ніж в авторитарній системі взаємин дітей і педагога. Пошук нових шляхів спілкування засобами музики і танцю – це теж ідеї «Шульверка».

Важливим моментом у педагогіці К. Орфа є поєднання таких видів діяльності, як спів, рух, слухання з грою, заняття в оркестрі. Здебільшого ці види діяльності відбуваються одночасно, доповнюючи один одного. Створюючи «Шульверк», Орф прагнув створити гру-імпровізацію, яка могла б підготувати дітей до подальшого музичного навчання і дати поштовх творчому мисленню на роки вперед.

Структура занять допомагає дітям орієнтуватися у новому матеріалі, створювати образи і радіти успіхам. Діти вчать спілкуватися з однолітками, у них підвищується психічна активність, розвивається емоційна сфера. Активне входження до естетичної гри допомагає увійти до світу музики і пережити її емоційно, створює передумови для формування творчого образного мислення. Колективна гра розвиває тембровий і ритмічний слух, відчуття ансамблю, вчить бути уважним і терплячим. Особливу увагу в концепції Орфа приділяють музикуванню з акомпанементом плескання долонями, по стегах, грудях, притупування ногами, клацання пальцями. Спів і танці з акомпанементом таких звучних жестів дозволяють організувати елементарне

музикування в будь-яких умовах, навіть за відсутності інструментів і сприяють освоєнню ритму. Шумові ударні інструменти можна використовувати дуже широко і різноманітно, особливо в роботі з молодшими дітьми. Персоніфікуючі тембри ударних інструментів (бубон, трикутник, барабан, дзвіночок тощо) можна озвучити казку, вірш, життєву ситуацію, ілюструвати зміст пісні. Голос також застосовується як інструментальний тембр, включно з висотою звуків і способами звуковидобування (фонемна речитація, гліссандування, шипіння). Названі та неназвані засоби швидко складаються в активний музичний словник дитини.

Висновок. «Шульверк» Орфа не є підручником у традиційному сенсі. Його з повним правом можна назвати дидактичною концепцією, що декларує особливий творчий підхід до навчання музики, що включає креативність, варіативність, комунікативність. Вона ситуативно адаптується для навчання і розвитку дітей різного віку. Основним призначенням занять є залучення до музики незалежно від здібностей і підвищення рівня IQ вихованців. Методика К. Орфа сприяє розкриттю індивідуально-творчих сил, розвитку творчих музичних здібностей, самоствердженню особистості, самостійності та свободі мислення. Серед її переваг – легке поєднання з іншими методиками розвитку за рахунок універсальності й економічності; висока адаптивність до різних національних умов, використання кращих зразків народної культури; індивідуальний підхід, що дозволяє ефективну взаємодію дітей з різними навичками, здібностями та потребами; величезний потенціал для розвитку та подальшої творчої діяльності.

Система Орфа використовується в усьому світі, а в деяких країнах (Чехія, Японія) вона одразу була пристосована до автентичного фольклору і мов. В окремих випадках (Угорщина) вона поєднувалась із національними здобутками (хорова система З. Кодая). На теренах колишнього СРСР подібні спроби робились Д. Кабалевським, але в межах окремих великих міст і тимчасово. Зараз у Росії існує об'єднання творчих педагогів «Педагогічна спілка Карла Орфа». В Україні поширення цієї ефективної системи виховання тримається на педагогах-ентузіастах.

Список використаних джерел

1. Система детского музыкального воспитания Карла Орфа / под ред. Л.А. Баренбойма. – Ленинград : Музыка, – 1970. – 160 с.
2. Сокурченко, О. Формуємо світогляд дитини в ігровій та дослідницькій діяльності [навч. посіб.] / О. Сокурченко. – Миколаїв : МОППО, 2009. – 124 с.
3. Отич, О.М. Мистецтво у з мисті професійної підготовки майбутнього педагога професійного навчання [навч.-метод. посіб.] / Олена Миколаївна Отич. – Полтава : ППУ, 2005. – 227 с.
4. Фоломеева, Н.А. Педагогічні технології естетичного виховання дітей 5–10 років засобами музичного мистецтва: автореф дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Н.А. Фоломеева. – Київ : 2001. – 22 с.
5. Даниленко, М. Методика Карла Орфа / Мария Даниленко [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://orff.ru/>

Дата надходження авторського оригіналу до редакції : 08.11.2014

Полянская Г. Н. Искусство как воспитательный показатель педагогического процесса.

А *Идёт речь о существовании различных методологических подходов к воспитанию личности посредством искусства. Рассматриваются принципы педагогики Рудольфа Штайнера и система Карла Орфа.*

Ключевые слова: эстетическое воспитание, музыкальные способности, система Орфа.

Polians'ka H.M. Art as an educational indicator of the pedagogical process.

С *The article deals with the existence of the different methodological approaches to a person's education by means of art. The principles of R. Stainer's pedagogics and Charles Orff's system are examined.*

Key words: aesthetical education, musical abilities, Orff's system.